

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПРО ЕВФЕМІЗМИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО ВИШУ

FORMATION OF THE CONCEPT OF EUPHEMISMS STUDENTS OF THE MEDICAL UNIVERSITY

Прогрес у лікуванні значною мірою залежить від уміння лікаря добирати адекватні мовно-стилістичні засоби, а спілкування з пацієнтом відбувається на делікатні теми, тому важливо, щоб студенти медичного вишу, вивчаючи на першому курсі фахову українську мову, усвідомили необхідність ретельного вибору слів для комунікації. Важливість комунікативних умінь у лікарській професії формує у студентів I курсу НМУ імені О. О. Богомольця основна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Зокрема при вивченні синонімів варто звернути особливу увагу на евфемізми, активне застосування яких забезпечує толерантне спілкування та взаємну повагу.

Явище евфемії достатньо досліджене у зарубіжній лінгвістиці (Е. Бенвеніст, С. Відлак, Б. Ларин та ін.), а також цією темою цікавилися вітчизняні дослідники (З. Дубинець, Л. Ставицька, О. Януш та ін.). Трапляються також роботи, присвячені аналізу ролі евфемізмів у творенні медичних термінів (О. Лисенко). Проте не маємо окремої розлогої наукової розвідки, присвяченої особливостям формування поняття про евфемізми у студентів медичного вищого навчального закладу.

Метою статті є розгляд шляхів формування поняття про евфемію як явище у студентів медичного вишу та усвідомлення ними евфемізмів як інструменту для довірливої комунікації лікаря з пацієнтом, що є запорукою одужання.

У статті наголошено на важливості формування у майбутніх лікарів здатності визначати стилістичні відтінки значення слів, а також обґрунтовано доцільність розгляду евфемізмів у контексті вивчення явища синонімії як стилістично та емоційно нейтральних одиниць, розглянуто їх закоріненість у первісних табу. З'ясовано особливості вживання «дисфемізмів» як умовних антонімів до евфемізмів. Дисфемізмами є назви діагнозів, які використовуються як образи для приниження людини. Відзначено важливість розуміння принципів безбар'єрної мови, що ґрунтується на толерантності та відсутності стереотипів, тож часто відкидає евфемізми, аби не викликати жалю та не акцентувати на відмінностях. Окремо розглянуто евфемізми щодо особливо вразливих пацієнтів з онкологією. З'ясовано рудиментарну стигматизацію теми статевого життя у школі та консервативне ставлення до лексики, пов'язаної зі статевим органами, що зумовлює існування специфічних перифразів-евфемізмів.

Ключові слова: евфемія, евфемізм, табу, дисфемізм, недискримінаційний підхід, безбар'єрне спілкування.

Progress in treatment largely depends on the doctor's ability to choose adequate linguistic and stylistic means, and communication with the patient takes place on delicate topics, so it is important that medical students, studying the professional Ukrainian language in the first year, realize the importance of carefully choosing words for communication. The importance of communication skills in the medical profession forms the main discipline "Ukrainian language (for professional direction)" in the students of the 1st year of the O.O. Bogomolets National Medical University. In particular, when studying synonyms, you should pay special attention to euphemisms, the active use of which ensures tolerant communication and mutual respect.

The phenomenon of euphemism has been sufficiently studied in foreign linguistics (E. Benveniste, S. Vidlak, B. Laryn, etc.), and domestic researchers were also interested in this topic (Z. Dubynets, L. Stavytska, O. Janush, etc.). There are also works devoted to the analysis of the role of euphemisms in the creation of medical terms (O. Lysenko). However, we do not have a separate extensive scientific investigation devoted to the peculiarities of the formation of the concept of euphemisms among students of a medical higher educational institution.

The purpose of the article is to consider ways of forming the concept of euphemism as a phenomenon among medical students and their awareness of euphemisms as a tool for trusting communication between a doctor and a patient, which is the key to recovery.

The article emphasizes the importance of developing in future doctors the ability to determine stylistic nuances of word meanings, and also substantiates the expediency of considering euphemisms in the context of studying the phenomenon of synonymy as stylistically and emotionally neutral units, their rootedness in primitive taboos is considered. The peculiarities of the use of "dysphemisms" as conditional antonyms for euphemisms are clarified. Dysphemisms are names of diagnoses that are used as insults to humiliate a person. The importance of understanding the principles of barrier-free language, which is based on tolerance and the absence of stereotypes, is noted, so it often rejects euphemisms in order not to cause pity and not to emphasize differences. Euphemisms for particularly vulnerable patients with oncology are considered separately. The rudimentary stigmatization of the topic of sexual life at school and a conservative attitude to the vocabulary related to the genitals, which causes the existence of specific euphemisms, were revealed.

Key words: euphemism, taboo, dysphemism, non-discriminatory approach, barrier-free communication.

УДК 378:231

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/70.2.29>

Шевель Н.О.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця

Шевель Т.О.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри мовної підготовки
Національного медичного університету
імені О.О. Богомольця

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Оскільки спілкування лікаря з пацієнтом стосується тілесності та делікатних тем, то лікар має потребу в ретельному доборі слів. Усвідомлення важливості комунікативних умінь у лікарській професії необхідно формувати вже у першокурсників

НМУ імені О. О. Богомольця при вивченні основного курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Зокрема при вивченні синонімів варто звернути особливу увагу на евфемізми, активне застосування яких забезпечує толерантне спілкування та взаємну повагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище евфемії достатньо досліджене у зарубіжній лінгвістиці (Е. Бенвеніст, С. Відлак, Б. Ларин та ін.), а також цією темою цікавилися вітчизняні дослідники (З. Дубинець, Л. Ставицька, О. Януш та ін). Трапляються також роботи, присвячені аналізу ролі евфемізмів у творенні медичних термінів (О. Лисенко) [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте не маємо окремої розлогі наукової розвідки, присвяченої особливостям формування поняття про евфемізми у студентів медичного вищого навчального закладу.

Завданням статті є розгляд шляхів формування поняття про евфемію як явище у студентів медичного вишу та усвідомлення ними евфемізмів як інструменту для довірливої комунікації лікаря з пацієнтом, що є запорукою одужання.

Виклад основного матеріалу. Результативність лікування значною мірою залежить від мовної культури лікаря, його уміння спілкуватися. Здатність добирати адекватні мовно-стилістичні засоби з огляду на умови та цілі спілкування виявляється визначальною і первинною щодо фахових якостей. Тож усвідомлення вагової ролі комунікативних умінь у майбутній професійній діяльності має відбутися у студентів медичного вишу одразу на першому курсі у процесі вивчення фахової української мови, аби вони мали потужну мотивацію не лише для опанування курсу, а й для збагачення знань з української мови та удосконалення комунікативних навичок не лише під час навчання в університеті, а й протягом усього життя.

Лікарське спілкування майже завжди відбувається на делікатні та емоційні теми, стосуючись тілесності, тому супроводжується відчуттям незручності, а лікар, керуючись принципом не нашкодити, має ретельно підбирати слова. «Культура мовлення має не лише лінгвістичну, а й психологічну природу, адже має забезпечити результативність зусиль і лікаря, і хворого на шляху до подолання хвороби» [7, 114–115]. Особливо важливим є це вміння, коли йдеться про дуже серйозний діагноз, а лікар бере на себе відповідальність утриматися від інформування пацієнта. «Лікар має пам'ятати про психологічний стан хворого та, за можливості «зм'якшувати» діагноз синонімічним формулюванням, яке є для хворого більш зрозумілим» [6, 111]. Студент-першокурсник має усвідомити, що зневажливий, грубий лексиці немає місця у лікарському словнику, позаяк це може спричинити ятрогенію, а довіра пацієнта полегшує процес одужання, що можна вважати проявом ефекту плацебо.

Навчитися добирати слова відповідно до ситуації комунікації майбутні лікарі можуть у процесі вивчення лексико-семантичних відношень, проте загалом структура основної дисципліни

«Українська мова (за професійним спрямуванням)», яку вивчають студенти НМУ імені О. О. Богомольця на I курсі, забезпечує можливість сформулювати у майбутніх лікарів здатність визначати стилістичні відтінки значень слів, їх адекватність у конкретній ситуації, уміння вдало користатися здобутим лексичним багажем. Найбільш затребуваним виявляється тут явище синонімії, що є проявом лексико-семантичних відношень. Особливу увагу при вивченні синонімів варто звернути на евфемізми, адже «В межах традиційної лінгвістики евфемію зазвичай розглядають як особливий різновид синонімії» [3, 71]. Евфемія (з гр. «красиво говорю») активно поширюється у різних сферах, забезпечуючи толерантне спілкування та взаємну повагу. «Евфемізм розглядають як стилістичну фігуру, що вживається для навмисної заміни знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком для усунення небажаних, надто різких, недостатньо ввічливих слів шляхом їхнього пом'якшення або шифрування через заборону на вживання деяких слів» [5, 135].

Хоч у більшості випадків евфемізми є семантично «м'якшим» варіантом, проте історичні витоки цього явища в лексиці сягають корінням первісних табу. Яскравим прикладом може бути ряд евфемізмів до дієслова «померти»: «упокоїтися», «спочити», «відійти у вічність», «піти від нас». Смерть лякала людину, тож це слово намагалися не вимовляти, а заміняли. Надалі така мовна традиція виявилася дуже корисною і для лікарів у спілкуванні з пацієнтом, адже згадування про кінець людського життя, м'яко кажучи, не сприяє одужанню. Натомість лікарі у спілкуванні на позначення смертності активно використовують термін «летальність». Вживання незрозумілих термінів іншомовного походження у спілкуванні «лікар – пацієнт» є небажаним, бо може бути незрозумілим, проте в окремих випадках ця незрозумілість приховує вразливий зміст. «Емоційно нейтральні чи такі, що «приховують» значення через свою обмежену вживаність медичні терміни імплікують неприємні, страшні чи ганебні явища: педиккульоз замість вошивість, гельмінти замість глисти, алопеція замість облісіння» [1, 35].

Первісна табуованість лексики змінюється на табування слів із грубим або непристойним звучанням – вульгаризмів, які у мовленні лікаря замінюються евфемічними відповідниками. Наприклад, слово «пузо», якому в загальнонавчальній лексиці відповідає «живіт», а лікар користується терміном «черевна порожнина». Табуовані вульгаризми можемо вважати умовними антонімами евфемізмів, які називають «дисфемізми». Наприклад, дисфемізмом до уже наведеного стилістично нейтрального, проте усе одно досить різкого «померти» буде фразеологізм «склеїти ласти» або «відкинути копита».

При вивченні специфіки словотворення в медичній терміносистемі як приклад семантики словотвірного суфікса -ик розглядаємо дисфемізми на позначення людей, які є носіями захворювання (діабетик, гіпертонік, астматик), наголошуючи, що через грубо-зневажливе звучання ці слова не вживає лікар щодо пацієнта, хоча на практиці їх вживання має місце у спілкуванні колеґ-лікарів, а також трапляється у пацієнтів як самоозначення.

Дисфемізмами можемо вважати також назви діагнозів (частіше проблем із мозком та психікою), які використовуються як образи для підкреслення низького рівня розвитку людини (дебіл, даун, імбецил, дегенерат та ін.). Натомість на позначення людей із синдромом Дауна маємо евфемізм «сонячні люди», а про людей із аутизмом кажуть «люди дощу». Однак безбар'єрне спілкування не схвалює використання таких евфемізмів, радячи послуговуватися коректними термінами «люди з розладом аутистичного спектру» та «люди із синдромом Дауна».

Сучасна політика недискримінаційних підходів ставить вимоги до мови, визначаючи як вразливі навіть, здавалося б, стилістично нейтральні лексеми. Так, намагаємося уникнути дискримінації за фізіологічними особливостями, тож замість «низький» (про зріст) уживаємо антонім із префіксом – «невисокий», а замість «товстий» лікар говорить про «людину із зайвою вагою». Не глухий (або сліпий), а людина з вадами слуху (або зору). Пацієнтів лікаря-нарколоґа теж називають алкоґоліками та наркоманами лише грубо в соціумі, а для лікаря це пацієнти із залежністю – алкоґольною або наркотичною.

Контроль за тим, щоб не образити словами співрозмовника, толерантність та відсутність стереотипів є основою політики безбар'єрного спілкування. Так, за ініціативи Олени Зеленської створено проєкт «Довідник безбар'єрності», який пропонує правила безбар'єрної мови, позбавленої лексики, яка демонструє дискримінаційне ставлення до певних людей чи груп. Говорячи про людей з певними порушеннями (зору, слуху, опорно-рухового апарату, ментальними чи сенсорними), слід пам'ятати, що у кожного представника такої групи своє окреме життя, власний унікальний досвід, якого найчастіше може не бути в іншій людині з подібними порушеннями [2; 3]. Донедавна евфемічним вважали вислів «людина з особливими потребами», натомість критикували варіант «людина з обмеженими можливостями», однак нині радять уникати обох варіантів.

Варто розглянути також приклади, коли евфемізми, всупереч традиційній функції пом'якшення, недискримінаційності, мимоволі можуть ображати або вводити в оману. Такі синонімічні відповідники часто спровоковані здатністю мовця до драматизації та гіперболізації проблеми. Наприклад,

вираз «людина, прикута до візка» варто замінити на «людина, яка користується колісним кріслом». Жертва домашнього насильства» радять замінити на «постраждала від...», аби уникнути зайвого емоційного забарвлення. Натомість негативної конотації виразу «страждає на...» можна уникнути, заміняючи його на «має», «живе з...» («людина, яка має психічні порушення», «людина, яка живе з ВІЛ»). На перший погляд може видатися, що сказати незрячому «побачимося» або «ходімо прогуляємо» – людині на візку, означає його травмувати. Проте радять не шукати тут евфемічні варіанти, аби не викликати надмірного жалю та не акцентувати на відмінностях від звичайної людини.

Окремо скажемо про евфемізми щодо невиліковних хвороб, зокрема онкологічних захворювань, коли пацієнти є особливо вразливими. Їх радять називати онкопацієнтами, а не онкохворими, Не «перемогти рак», а «досягнути ремісії», адже людина може бути у стані ремісії, натомість пацієнтом вона є лише на момент перебування у лікарні. Розмовний варіант «онкологія» на позначення хвороби радять вживати лише у традиційному значенні «наука». Не можна шукати недолугих псевдоевфемізмів на позначення цього захворювання на зразок «хвороба по жіночій лінії», «біда постукала у двері» та інші кліше.

Такий принцип перифразів залишився у мові від радянського періоду табування у суспільстві теми тілесності та сексу. Натомість і досі, зокрема й у системі шкільної освіти, підтримується стигматизація теми статевого життя та консервативне ставлення до лексики, пов'язаної зі статевими органами. Звідси безглузді евфемізми до слова «менструація» на зразок «червоні дні календаря» або «гості». А от інформування молоді щодо запобігання захворюванням, які передаються статевим шляхом, варто посилити, як і знання про сексуальну орієнтацію та відповідну недискримінаційну лексику. Так, вислів «нетрадиційна сексуальна орієнтація» акцентує на відхиленні від норми, натомість нейтрально та чесно звучить «гомосексуальна орієнтація». Замість «гермафродит» радять уживати «інтерсекс-людина», а замість «натурал» – «гетеросексуал». Так само перифрази-дисфемізми потрібно навчитися замінити на нейтральні, як у випадку з «безхатьком» («людина без постійного місця проживання»), «сиротою» («дитина, позбавлена батьківського піклування») або «неблагополучною сім'єю» («сім'я у складних життєвих обставинах»).

Висновки. Отже, оскільки прогрес у лікуванні значною мірою пов'язаний із умінням лікаря добирати адекватні мовно-стилістичні засоби, а лікарське спілкування майже завжди відбувається на делікатні теми, то важливо, щоб студенти медичного вишу, вивчаючи на першому курсі фахову українську мову, усвідомили, що

лікар має ретельно підбирати слова для комунікації. Структура основного курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для студентів-першокурсників НМУ імені О. О. Богомольця забезпечує формування здатності визначати стилістичні відтінки значень слів, а також привертає увагу до евфемізмів у контексті вивчення явища синонімії як стилістично та емоційно нейтральних щодо більш різкого або непристойного, а їх історичні витоки сягають корінням первісних табу. Важливо з'ясувати особливості вживання дисфемізмів як умовних антонімів до евфемізмів. Відзначено важливість розуміння принципів безбар'єрної мови, що ґрунтується на толерантності та відсутності стереотипів, тож часто відкидає евфемізми, аби не викликати жалю та не акцентувати на відмінностях. Окремо розглянуто евфемізми щодо особливо вразливих пацієнтів з онкологією. З'ясовано рудиментарну стигматизацію теми статевого життя у школі та консервативне ставлення до лексики, пов'язаної зі статевими органами, що зумовлює існування специфічних перифразів-евфемізмів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дегтярова К. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія.* 2018. № 32. Т. 1. С. 35–37.
2. Інформаційна пам'ятка для персоналу ДСНС щодо дотримання правил безбар'єрної комунікації. URL: <https://dsns.gov.ua/upload/1/9/3/1/8/8/5/informacii-na-pamiatka-shhodo-dotrimannia-pravil-bezbar-jernoikomunikacii.pdf> (дата звернення: 30.04.2024).
3. Корнєлаєва Є. Лінгвістична природа евфемізмів. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис».* № 5. 2019. С. 70–75.
4. Лисенко О. Синонімія як засіб непрямой номінації у медичній галузі. Видавничий дім Дмитра Бураго, Київ, 2016. URL: <https://dspace.vnmu.edu.ua/handle/123456789/548;jsessionid=0BBB1F06DD83E4E45DFD2850D469B8D4> (дата звернення: 30.04.2024).
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава, 2006. 716 с.
6. Шевель Н. Мовленнєвий етикет майбутнього лікаря. *Гуманітарний корпус* : [збірник наук. статей]. Вип. 18. Вінниця, 2018. С. 109–112.
7. Шевель Т. Особливості формування культури усного професійного спілкування майбутнього лікаря *Гуманітарний корпус* : [збірник наук. статей]. Вип. 18. Вінниця, 2018. С. 113–116.